

נקנות במסירה ורבנן סברי אין אותיות נקנות במסירה". בביאור שיטת החכמים, נחלקו הראשונים. התוספות (שם קסט, א סוף ד"ה אבל) כתבו להדיא כי כמו שלרשב"ג הסובר כרבי אפשר להחזיר השדה על ידי מסירת השטר, הוא הדין שלרבנן ניתן להחזירו על ידי כתיבה ומסירה. אך עיין בחידושי הרמב"ן על אתר שהביא דעת הר"י מיגש (עיין בחידושי שם) שחילק בנידון בין שטר קנין שהחזרתו קונה לבין שטר ראייה שנראה לו שאין החזרתו מועילה, והעיר שאינו רואה סיבה לחלק; ובסוף דבריו סיים: "אבל עיקר הדבר צריך תלמוד וטעם למה יקנה בשום שטר". משמע שדעתו נוטה שאין כתיבה ומסירה מועילה; וכן לכאורה ניתן לדייק מלשון המחבר - חו"מ, סי' רמ"ה ס"ט - שפסק כרבנן שאין המתנה תוזרת עם החזרת השטר, ולא הוסיף שאפשר להחזירה על ידי החזרת שטר המכר בתוספת שטר שני. ספק דומה מתעורר לגבי המובא בהמשך הסוגיא בבבא בתרא שם, "ת"ר הבא לידון בשטר ובחזקה נידון בשטר דברי רבי, רשב"ג אומר בחזקה, במאי קמיפלגי, כי אתא רב דימי אמר באותיות נקנות במסירה קא מיפלגי, (כלומר, שמדובר שהמוכר מסר ללוקח את השטר שקיבל מיד המקנה שמכר לו את השדה)". גם כאן יש להסתפק במקביל, מה תהיה ההלכה לרבנן אם המוכר נתן ללוקח את השטר בכתיבה ומסירה: האם קונה הלוקח את השדה, או שמא זקוק הוא לשטר אחר. אך ביחס לשני המקרים, לכאורה צ"ע, מדוע לא יקנה את השדה על-ידי כתיבה ומסירה. כיון שהסוגיא קבעה, כי לרבנן שמעון בן גמליאל לא רק הלואה נקנית במסירת שטר ראשון אלא גם קרקע יכולים להקנות בדרך זו, אמאי לא יסכימו רבנן על ידו במקום שישנן כתיבה ומסירה המועילות בחוב. מדוע יסברו רבנן, כי כתיבה ומסירה מוגבלות רק להקנאת חוב, בשעה שרשב"ג קבע מסמרים להלכה, כי במסירה יכולים להשתמש גם בנתינת קרקע ממש.

ב.

כדי לתרץ את כל הקושיות, יש לעיין בסוגיא סנהדרין, לא, א: "ההיא איתתא דנפק שטרא מתותי ידה אמרה ליה ידענא בהאי שטרא דפריע הוה, הימנה רב נחמן, אמר ליה רבא לרב נחמן כמאן כרבי דאמר אותיות נקנות במסירה, אמר ליה שאני הכא דאי בעיא קלתיה". לכאורה, שאלת רבא אינה מובנת כלל. מה ענין נאמנות שלישי למחלוקת רבי ורבנן בנוגע לקנין שטר חוב על-ידי מסירה. הלא שמה נחלקו התנאים בקנין שעבודים וחייבים, ודנו בבעיה אחת: איך אפשר להקנות חוב - האם הוא נתפס במסירה גרידא או האם זקוקים גם לשטר קנין עליו. אבל כאן כשאנו עוסקים בשליש מה זיקת נאמנות לדין קנין אותיות במסירה. ועיין בחידושי הרמ"ה על אתר, שפירש שאם אותיות נקנות במסירה השליש משתמש במיגו שנמכר לו שטר חוב זה.

וכן כנראה פירש אף הראב"ד, שהרי כתב - בהשגות, פ"ט מהלכות נחלות ה"ח - שמסוגיא זו מוכח שאין אדם התופס שטר שלא נכתב על שמו נאמן לטעון לקחתיו בכתיבה ומסירה ואבד לי השטר. ולכאורה, הוכחתו היא שלו היה נאמן לטעון כך היתה הסבתא נאמנת לומר פרוע במיגו דלקות, וכמו שהיא נאמנת לטעון כך לדעת רבי. משמע שאף הוא הבין שהקשר בין נאמנות השליש לדין אותיות נקנות במסירה אינו ישיר, אלא נוגע רק לטענה אפשרית שיכולה לשמש תשתית לנאמנות מדין מיגו. ברם, מדברי רש"י יוצא ברור שלא הבין כן, ושלדעתו נאמנות שלישי מבוססת על מיגו רק לפי תירוצו של ר"נ, אבל לרבא היא נובעת מן ההלכה של אותיות נקנות במסירה גרידא. וז"ל רש"י: "המוכר שטר חוב לחברו קנה החוב במסירת אותיות וכו', והכא נמי קנאתו והוי כדידה ונאמנת לומר פרוע". דברים אלה, כאמור, מרפסן איגרי.

מסוגיא זו בוקעת ועולה הנחה חדשה. רבי ורבנן לא נחלקו בדיני קניני חוב - דלרבי מסירה מהווה מעשה קנין כגון אגב, ולרבנן מסירה לבד אינה מספיקה - כי אם בהגדת שטר וראייתו. הבעיה שעליה דנו מעורה ביסוד דין שטר והגדתו. שטר הלא מעיד תמיד על התופס, שהוא בעל השטר - ומגופו של השטר מבצבצת ועולה הוכחה לכל טענותיו, אע"פ שאין ספירת דברים שבו עוסקת בהם כלל. למשל: אי אפשר לטעון פרעתי במלוה בשטר משום שהמלוה אומר ללוה שטרך בידי מאי בעי. ברם, כשאנו מתבוננים בגופו של שטר - בסיפור המעשה, שעליו חתומים העדים - אין אנו מוצאים שיש דבר המתייחס לפרעון. רק ההלואה מבוארת בו, שראובן לווה משמעון מנה. נשאלת, אם כן, השאלה כיצד יכול השטר להעיד בנוגע לפרעון; והיא ניצבת בכל חריפותה כשאנו נזכרים, כי אין ראיית השטר נגד טענת פרעתי של הלוה הוכחה צדדית, אלא מהווה הגדה מפורשת ע"י עדי השטר, המכחישה את טענת הלוה. דיעויין ברמב"ם שפסק, בפ"ד מהלכות מלוה ולוה ה"י, כי לווה שטען פרעתי במלוה בשטר בעד אחד הוא בכלל מחוייב שבועה ואינו יכול לישבע דמשלם. הרי מפורש, כי עצמו של שטר מעיד שלא פרע. מכל זה אנו רואים בעליל, כי השטר מעיד על צדדי הענין, אע"פ שאינם נכללים בספירת הדברים שבשטר עצמו. ואין לתמוה על כך, שהרי לאמיתו של דבר, גם ההלואה עצמה לא ראו העדים החתומים על השטר, כי הלא כותבים שטר ללוה אע"פ שאין מלוה עמו, ומ"מ ישנה עדות גמורה על ההלואה; אם כן, גם הפרעון דכוותה. וזה מה שקבע הרמב"ם שיסוד זה תקף לגבי פרעון כלגבי ההלואה. על אף העובדה. שאין השטר דן בו כלל, כל כחו של השטר בנוגע לבירור עובדות ונסיבות שלא פורטו בו מיוסד על ההלכה של עדים החתומים על השטר נעשו כמו שנחקרה עדותם בב"ד.

על רקע זה בוקעת ועולה שאלה אחרת: נניח שודאי שזיקת הלוח למלוח - חיוביו ושעבודיו וכל פרטיהם - נכללת בהגדת השטר, וכל זמן שהמלוח מחזיק את השטר בידו, הלה מעיד, כי הלוח חייב לו. אך זה מפני שהלא דעת המתחייב שיצרה את השטר התייחסה לחיובי הלוח למלוח, והשטר נמסר על-ידי המתחייב כדי שיעמוד נגדו, ולכן המלוח נאמן בכל טענותיו. ברם, אם בשטר תפוס אדם אחר - למשל, הלוקח שקנה אותו מיד המלוח, שאינו נזכר כלל בעצמו של שטר ובספירת דבריו, ודעת המתחייב לכתחלה לא חלה לגביה - אז יתכן שאין השטר מעיד כלל ואינו מגיד שום דבר. אין הלוקח הופך בעל השטר, והוא נשאר אדם מן החוץ שהשטר אינו מתייחס אליו כלל, מכיון והמתחייב לא חשב עליו בשעה שאמר לעדים לחתום או בשעה שמסר לו את השטר³. נמצא כי תפיסת השטר ע"י הלוקח אינה משמשת כלום והשטר אינו מקיים תביעותיו כלל, דלית כאן בעל השטר שהעדים יזדקקו אליו. או דילמא, כיון שישנה דעת המתחייב ביחס למלוח, הן בנוגע להלואה עצמה, והן לגבי שטר הראיה שבידו, כשנמכר החוב לאחר, המלוח בתורת בעל השטר יכול למסור את השטר לאחר כמו שבידו למכור את ההלואה, וכשהוא מוסר את השטר ללוקח, נעשה הלה בעל השטר, והשטר מגיד על חיובי הלוח ללוקח ומעניק לו נאמנות.

ונראה שלרובא, הסובר כי אין הלוקח צריך לראיה אם אותיות נקנות במסירה, נחלקו בזה רבי ורבנן. רבי סובר, אותיות נקנות במסירה; כלומר, שטר נתפס במסירה, והלוקח נכנס תחת המלוח ונעשה בעל השטר על ידי תפיסתו, וישנה הגדת שטר המוכיחה את טענותיו. לכן, על-ידי מסירת השטר נקנים השעבודים ללוקח, והעברת החיובים והשעבודים מרשות מלוח ללוקח יוצאת לאור. דעת המקנה ופעולת הקנין אינן מצטרפות לכתחילה לעצמם של השעבודים, כי אם לראיית שטר ולתפיסתו. הוא מוסר את השטר לבעלים חדשים, ואם מסירה זו חלה ביחס לחפצא של השטר והגדתו, ממילא גם השעבודים והחיובים נקנים לו. המתווך של הקנאת השעבודים הוא שינוי חלות שם בעל השטר, ועל-ידי חילופי בעלי השטר נמסר החוב מתפיסת המלוח לתפיסת הלוקח. לעומת זה, רבנן סוברים, כי אין אותיות נקנות במסירה; זאת אומרת, אין השטר נתפס במסירה מאחד למשנהו בנוגע לחלות שם בעל השטר, כיון שהשני אינו נזכר בגופו של שטר וספירת דבריו אינה מתייחסת אליו כלל. אמנם השטר מעיד על כל הדברים המתפתחים גם אחרי חתימת העדים ומסירתו. אולם הלכה זו

3 בנתיבות המשפט, סי' נ"ט ס"ק א', דאף להקנאת שטר שכתוב בו אני לויתי ממך בעיני כתיבה ומסירה, דאף שלשון השטר יכול להתייחס ללוקח כלמוכר מפאת ניסוחו, מכל מקום "ממך" משמע האדם שליידו נמסר השטר מראש, וכמבואר בסוגיא בבבא בתרא קעב, ב, והרי זה כאלו הוא הוזכר בשטר בפירוש.

משתייכת רק לפרטי המעשה המפורט בשטר עצמו, אבל לא לפעולה אחרת, כגון מכירת ההלואה, שאין לה שום קשר עם גוף הדבר שעליו השטר מעיד. לכן סברי רבנן, כי אין החוב נקנה במסירה לבדה, כי הלא אין השטר ניתן למסירה ואין תפיסת הלוקח מצרפת את הגדת השטר אליו. מכירת החוב נשאת מחוץ למסגרת הגדת העדים על ההלואה עצמה, חסרה העברת השטר מתפיסת המלוה לתפיסת הלוקח, וממילא אין החוב יוצא מרשות לרשות. הלא הגורם לשינוי רשויות ביחס לחוב ולשעבודיו הוא חילופי בעלים בנוגע לשטר, ואם דבר זה בגדר בדותא, אין החוב נמכר. לכן בעינן כתיבה ומסירה - חפצא של קנין אחר הנעשה על-ידי שטר חדש.

לאור ביאור זה, אנו מבינים עכשיו את הסוגיא בסנהדרין כי נאמנות שליש תלויה בהלכה של אותיות נקנות במסירה. אם הגדת השטר יכולה להצטרף לתפיסה שאינה נזכרת בגופה של עדות ולפעולה שאינה מהווה חלק מספירת דברים - כמו, לדוגמא, לוקח - ממילא אם המלוה מוסר שטרו לשליש, יכול השטר, במקביל, לאשר את דבריו, משום שמעיד הוא על כל התופסו מדעת בעל השטר הראשון ובמצותו. מאידך, אם אותיות אינן נקנות במסירה ואינן מצטרפות לפעולה ולגברא שאינם כלולים בתוך עצם הגדתו, גם על השליש אינו מעיד, ואין בדבריו כלום.

כדי לבאר את הדברים ביתר שאת ועז, אביא רק דוגמא אחת. שליח להולכה המחזיק את השטר אינו צריך לראיה אחרת כי הבעל מינהו ומסר לו את הגט, והוא נאמן על פי ההלכה, כי גיטו מוכיח עליו. ולא עוד אלא שלדעת הראב"ד⁴ ראה זו מספיקה גם לקיום הדבר מפאת ההלכה של אין דבר שבערוה פחות משנים. אך אשר לשליח לקבלה, נאמנותו הוקשה לנאמנות שליש ומבוססת על הדין של הא הימניה; ונחלקו בה האמוראים בפרק האומר (גיטין סד, א). כבר הקשו התוספות שם מהו ההבדל בין שליח להולכר לשליח לקבלה; ועיין שם שהשוו שניהם עקרונית. אך דבריהם צריכים עיון מאד. הלא הסוגיא עוסקת בשליח לקבלה כשהוא והבעל מכחישים זה את זה לגבי טיב מסירת הגט לשליח. השליח טוען שהגט ניתן לו בתורת גירושין והוא תופסו עבור האשה והגט מעיד על הגירושין לדבריו, ואילו הבעל טוען ואומר לפקדון נתתיו. במקרה זה, אין כאן ראית שטר כלל היות ועצם טיב התפיסה בספק. אין

4 עיין בדבריו בהשגות, פ"ג מהלכות אישות ה"טו, דשליח להולכה, עקרונית טעון עדות לקיום הדבר במינויו כמו שליח לקבלה, אלא שעדי השטר משמשים כעדי קיום ואף זה כלול בגיטו מוכיח עליו. ונראה שגם לרמב"ם יש הגדת עדות השטר אף למה שלא הוזכר בו, אלא שעדות זו מועילה רק לבירור הדבר ולא לקיומו, ולכן הסיק שאין מינוי שליח להולכה טעון עדות לקיום הדבר. ועיין בזה גם בדברי א"ז¹, בחידושי רבנו חיים הלוי על הרמב"ם, פ"ו מהלכות גירושין ה"ט.

התפיסה יכולה להעיד על אופייה שהרי היא היא העומדת לכירור. מה שאין כן בנוגע לנאמנות על בפני נכתב ובפני נחתם מדין גיטו מוכיח עליו, כשאנו עוסקים בשליח להולכה, שהתפיסה עצמה - שבמקרה זה היא עובדה ברורה שלא ניתנת לערעור - מעידה כי הוא שליח הגט אשר שליחותו מבוררת על ידי השטר, והרי הוא נאמן על בפ"נ ובפ"נ. בקיצור, בשליחות קבלה אנו דנים בשלישות ואילו בשליח להולכה בהגדת שטר. שליח להולכה, שנכנס תחת הבעל בתורת שלוחו של אדם כמותו והוא מבצע את הניתנה לאשה במקומו, הרי פעולתו כלולה בעצמו של הגט ובספירת הדברים שלו. אז השטר המעיד על גירושין, ממילא כולל גם את תפקידו המיוחד של השליח, והשליח הוא תופס בתורת בעל השטר כי הוא הנותן והמקיים את שליחות הבעל. ברם, בשליח לקבלה, הרי כל זמן שהוא שלוחה של האשה אין השטר בידו כלל, וכשהגיע שטר לידו נתקיימה השליחות, ועכשיו בעלת השטר היא האשה ולא השליח לקבלה. והיות ואין לו שום זיקה לגט, אינו אלא שלישי, ולכן נחלקו האמוראים בנאמנותו, (כמובן, שההלכה של אותיות נקנות במסירה אינה שייכת לגט) מי נאמן הוא או בעל השטר.

על כל פנים רואים אנו, כי בשליח להולכה, אע"פ ששמו אינו נקוב בגופו של הגט, אנו אומרים, כי הוא הופך בעל השטר ונאמן לומר שהבעל עשאו שליח, משום שפעולתו נכללת בספירת הדברים. ברם בשלישי, שאינו מתדבק כלל לגוף המעשה, הדבר תלוי בדין אותיות נקנות במסירה.

נמצא, כי לרבי מסירה בשטרות אינה מהווה קנין חוב לכתחילה, בעצם חלות דינו, כי אם העברת השטר מבעלים לבעלים, וקנין החוב נובע אח"כ ממילא על-ידי הופעת הלוקח כבעלים חדשים של השטר. אם כן, ניחא הסוגיא בב"ב (קסט, ב), כי לרשב"ג הנותן מתנה לחברו והחזיר לו את השטר, חזרה מתנתו משום שאותיות נקנות במסירה. הקשינו, מה זיקת קנין חוב לקנין קרקעות; אולם עכשיו הדברים מאירים כספירים. מהותה של ההלכה ביחס למסירת אותיות לא נקבעה בקנין חוב כי אם בחלות שם בעלות של שטר ותפיסתו; הקנין חל מאליו, אם הראיה שבשטר מצטרפת ללוקח. אם כן, הלכה זו לא נאמרה במיוחד ביחס לחובות ושעבודים כי אם גם למתנה בעין כגון קרקע.

סמוכין לדברינו מלשון הרמב"ם, פ"ו מהלכות מכירה ה"י, שכתב וז"ל: "המוכר שטר חוב לחבירו או נתנו לו במתנה אינו נקנה במסירת השטר לידו שלא מסר לו אלא הראיה שבו ואין הראיה נתפסת בידו". לכאורה צריך היה לומר, כי אי אפשר להקנות חוב על-ידי מסירת השטר. ברם, הביאור הוא כמו שכתבנו, כי החכמים סוברים שאין ראיית השטר נתפסת ביד הבעלים החדשים

ואינה נמסרת מרשות לרשות, וכל זמן שאין הראיה ניתנת למסירה ולבעלות חדשה אין החוב נקנה. לכן בעיני כתיבה ומסירה, כמו שכתב בהלכה הבאה, "וכיצד נקנה השטר וכו'".

עוד יש להביא ראיה מהתוס' ב"ב (עו, ב ד"ה אמר) שדנו בדינו של רב פפא דהמוכר שטר לחבירו צריך לכתוב לו קני לך איהו וכל שעבודיה, וכתבו וז"ל: "אבל אי לא אמר למילתיה אלא אליבא דחכמים דאמרי עד שיכתוב וימסור אבל לרבי דאמר במסירה לחודה קני כיון שמיקל בקנין קני נמי אע"ג דלא אמר ליה קני לך וכל שעבודיה". הרי שהעלו ספק האם לרבי צריך לומר קני לך איהו וכו' בעל פה כמו שלרבנן צריך לכתוב בשטר השני, או שמא לרבי המסירה גרידא סגי. ולכאורה צריך עיון איך יקנה הלוקח החוב אם לא הקנהו לו המוכר; וכבר הרגיש בזה הרא"ש בפסקיו על אתר, יעו"ש. אכן לפי דברינו ניחא, דאין אנו צריכים לדעת מקנה ביחס לחוב עצמו, כי אם מסירה (בתורת בעל השטר) שתוצאותיה הנה שינוי בעלות בנוגע להגדת שטר, אשר בעקבותיו קנין החוב נעשה ממילא. ונראה שאפילו לדעה השניה, כי צריך שיאמר לו קני לך וכו' אפילו לרבי, אין אנו צריכים להניח, כי ישנה כאן דעת מקנה מיוחדת בקשר עם השעבודים. גם לדעה זו, נקנים המה ללוקח מאליהם על-ידי שינוי בעלות השטר, אולם כשמוסר לו את השטר צריך לומר לו, שלשם קנין השעבודים הוא עושה כן - כלומר, שעל-ידי השטר יימסר לו החוב. בלאו הכי, איננו מתפיס לו שום דבר, ואי אפשר ללוקח ליהפך בעל השטר, דוק מסירה לדעת זכיה יכולה להתפיס לו את השטר.

ג.

אלא שדבר אחד טעון ביאור. מהו אופי ההלכה של כתיבה ומסירה לרבנן. מצד אחד י"ל, שהם חלוקים על עצם סברתו של רבי ואינם מסכימים להנחתו כי שטר נתפס במסירה; ממילא, אי אפשר לעולם לשנות בעלות השטר וחלות שם תפיסתו, וכל ענין כתיבה ומסירה מהווה חפצא של קנין החוב כמו הגבהה במטלטלין או חזקה בקרקע, דכך נקבעה התקנה, ששעבודים נקנים על-ידי מסירת השטר הראשון בצירוף שטר שני עליו. או דלמא, גם רבנן סברי כי קנין חוב על ידי התפסת שטר ההלואה המקורי ללוקח, ובלעדיו אי אפשר להקנות את המלוה. ברם, הם אומרים כי השטר הראשון בעצמו אינו נתפס במסירה כראיה מרשות לרשות, ורק אם המלוה כתב לו שטר אחר על שטר ההלואה, או עצמו של שטר זה מתחיל להעיד על הלוקח והופך ראיה בידו כמו לרבי במסירה לבדה. שטר ההקנאה מן המלוה ללוקח מתפיס את שטר ההלואה בתורת ראיה לתפיסה זו, אך אחרי שאנו ותוקף התפיסה נקבע על ידי השטר השני, החוב נקנה בגין התפיסה ולא על ידי השטר.